

Prof. univ. dr. **Anastasiu Crișu**
Facultatea de Drept a Universității din București

Drept procesual penal. Partea generală

Ediția a 8-a, revizuită și actualizată

Editura
Hamangiu
2024

TITLUL AL III-LEA. PRINCIPIILE APLICĂRII LEGII PROCESUALE PENALE ROMÂNE

Capitolul I. Noțiuni generale

49. Considerații introductive. În materie penală, actele normative nu sunt o alcătuire întâmplătoare de norme, acestea se prezintă ca o entitate sistematizată, având o coeziune internă proprie. Prevederile legii penale se corelează, se explică unele prin altele (corelația internă), oferind imaginea unui tot organizat, bine chibzuit, rezultat al unei preocupări de așezare judicioasă și rațională a dispozițiilor normative^[1].

Legiuitorul nu emite acte normative întâmplător, acestea răspund anumitor necesități privind ocrotirea valorilor sociale și exprimă în conținutul lor principiile de politică penală, având în vedere starea fenomenului infracțional la momentul adoptării acesteia.

De aceea, este necesară o corelație permanentă între legea penală și cerințele societății, deoarece numai menținând această corelație norma juridică are caracter realist, devine convingătoare și eficientă, înlesnind nu numai cunoașterea ei de către cei cărora li se adresează, dar și aplicarea în condiții corespunzătoare^[2].

În această logică, în unele legislații procesuale penale au fost introduse reglementări sub forma unor **reguli generale** pe baza cărora se desfășoară întregul proces penal, cu importanță deosebită în realizarea scopului procesului penal. Reglementarea este plasată în primele articole ale codurilor de procedură penală și este cunoscută în doctrină ca **principii fundamentale ale procesului penal**.

Prin „reguli de bază ale procesului penal” se înțelege ideile sau tezele pe care se întemeiază întregul sistem de instituții procesuale și care exprimă concepțiile juridice despre modul cum trebuie să se desfășoare activitatea organelor judiciare^[3]. Potrivit altei opinii, principiile fundamentale sunt definite ca reguli de bază ale procesului penal, cu caracter general, în temeiul cărora este reglementată întreaga desfășurare a procesului penal^[4].

Regulile de bază ale procesului penal, pe lângă importanța lor teoretică, au o deosebită importanță practică. Se au în vedere situațiile, nereglementate în detaliu sau doar parțial reglementate, ce fac obiectul soluționării cauzelor penale. În aceste cazuri, se recurge la regulile de bază care orientează organul judiciar, soluția în consens cu aceste principii fiind, cel puțin teoretic, pe aceeași linie cu aceea dorită de legiuitor și corespunzătoare tendinței generale a practicii judiciare într-o anumită materie, la un moment dat.

Accepțiunea de principii fundamentale ale procesului penal nu cunoaște aceeași abordare în toate legislațiile procesuale penale.

[1] G. ANTONIU, *Reforma penală la primul pas*, în R.D.P. nr. 4/1996, p. 9-11.

[2] *Ibidem*.

[3] M. BASARAB, *Drept procesual penal. Partea generală*, Cluj, 1973, p. 53.

[4] GR.GR. THEODORU, T. PLĂEȘU, *Drept procesual penal. Partea generală*, Tipografia Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1986, p. 38.

În unele legislații, instituția principiilor fundamentale nu are o consacrare clară, expusă expres în texte de lege, însă în aceste cazuri doctrina extrage din întreaga legislație procesuală penală regulile cu aplicabilitate generală^[1].

50. Sistemul principiilor procesului penal. Cu precădere în legislațiile procesuale penale unde principiile au o reglementare expresă, s-a dezvoltat și conceptul de „sistem” al principiilor procesului penal, care conturează cadrul politico-juridic în care organele judiciare înfăptuiesc politica penală^[2]. Aceste principii reprezintă **reguli de bază care se regăsesc în întregul sistem de instituții procesuale**, determinând, totodată, structura și derularea procesului penal, cu elemente de interdependență și interacțiune reciprocă.

Între principiile care alcătuiesc sistemul^[3] există **aspecte de dependență**, de aceea trebuie să aibă o abordare teoretică unitară care, în final, să conducă la atingerea scopului procesului penal. Fiind un „întreg organizat”, sistemul principiilor trebuie să dea aceeași rezolvare instituțiilor procesului penal.

În cadrul sistemului principiilor procesuale penale se disting **principiile fundamentale**, care au o aplicație de-a lungul procesului penal și care constituie o orientare precisă în desfășurarea acestuia.

Din aceste principii fundamentale (denumite și primare sau principale, cum sunt principiul realității sau aflării adevărului, principiul legalității și cel a obligativității^[4]) pot decurge alte orientări, care au tot valoare de principiu, acestea fiind **principii derivate (secundare)**. Orientările care decurg din principiile derivate au același impact ca și cele principale din care derivă, servind în aceeași măsură, în raport cu sursa lor, la desfășurarea în același spirit a activităților procesuale^[5].

În doctrină se fac precizări și cu privire la alte categorii de principii, cum sunt **principiile generale** (care conțin orientări generale pentru unele stări procesuale, de exemplu, regulile generale privind starea de incompatibilitate generată de separația funcțiilor procesuale sau, în cazul celorlalți participanți, ocuparea în același timp a două poziții procesuale inconciliabile), **principiile comune**, referitoare la un anumit set de instituții (de exemplu, dispozițiile referitoare la măsurile preventive), sau **principii instituționale**, compuse din norme care se referă exclusiv la o anumită instituție (de exemplu, suspendarea procesului penal)^[6].

^[1] S. GUINCHARD, J. BUISSON, *Procédure pénale*, 7e éd., LexisNexis, Paris, 2011, p. 351-353. Sunt considerate principii protectoare cele privind persoanele acuzate, principiul proporționalității, respectarea dreptului la apărare, dar și dreptul victimei de a avea acces la justiția penală etc.

^[2] I. NEAGU, *op. cit.*, p. 68.

^[3] În concepția comună, noțiunea de **sistem** este definită ca un ansamblu de elemente (principii, reguli) dependente între ele și formând un întreg organizat, care pune ordine într-un domeniu de gândire teoretică, face ca o activitate practică să funcționeze potrivit scopului urmărit (Academia Română, *Mic dicționar academic*, vol. IV, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2003, p. 496).

^[4] TR. POP, *op. cit.*, vol. I, p. 299.

^[5] V. DONGOROZ și colab., *op. cit.*, vol. V, p. 39.

^[6] *Ibidem*.

Fiind reglementate prin norme procesuale, încălcarea tuturor principiilor atrage aplicarea sancțiunilor procedurale, precum în cazul celorlalte norme procesuale penale.

În studiul principiilor fundamentale ale procesului penal există **diferite abordări**. Unii autori clasifică aceste principii, în funcție de recunoașterea lor constituțională, în principii constituționale și principii neconstituționale, ultimele fiind prevăzute în principal în Codul de procedură penală^[1].

Potrivit altei opinii, principiile trebuie să vizeze trei laturi importante ale procesului penal: latura structural-instituțională, referitoare la autoritățile judiciare și atribuțiile lor, latura de desfășurare a procesului penal și latura de asigurare a respectării în proces a drepturilor și libertăților fundamentale^[2].

Fără a minimaliza importanța acestor clasificări, considerăm că **statutul de principiu fundamental este atribuit acelor reguli care au o funcție determinantă în toate fazele procesului penal**.

51. Interacțiunea principiilor procesului penal. Întrucât au alcătuirea unui sistem, principiile fundamentale se află în relație de interdependență și condiționare reciprocă. Aceste aspecte apar mai ales în cazurile în care pe aceeași situație procesuală sunt aplicabile mai multe principii. În funcție de conținutul lor și de situația procesuală concretă existentă, incidența acestora poate fi concordantă, caz în care se vor aplica cumulativ. Dimpotrivă, dacă efectele principiilor nu se pot concilia, poate apărea un conflict de principii, a cărui rezolvare trebuie să rezulte din lege, de regulă din reglementarea Codului de procedură penală. Astfel, în ceea ce privește principiul aflării adevărului, tăcerea suspectului sau inculpatului poate constitui o limitare a acestuia, însă suspectului sau inculpatului îi este permis să nu dea declarații (dreptul la tăcere). Principiul oficialității este limitat în aplicarea sa de voința persoanei vătămate, căreia legiuitorul îi acordă întâietate în ceea ce privește declanșarea procesului penal, în cauzele în care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă.

Privite izolat, principiile fundamentale par a avea o aplicație absolută, însă, în interacțiune cu celelalte principii, pot avea limitări, prevăzute tot de lege. De aceea, nu se poate susține că există o încălcare a unui principiu dacă derogarea în ceea ce privește aplicarea sa este prevăzută tot de lege.

Totodată, principiile se află și într-o stare de interdependență, se presupun unele pe altele, iar nerespectarea unuia dintre ele poate afecta realizarea altora. De exemplu, principiul legalității, care este considerat un principiu-cadru, impune respectarea celorlalte principii, așa cum sunt reglementate prin normele de procedură. Încălcarea unuia dintre principii duce, pe cale de consecință, la nerespectarea principiului legalității, dacă derogarea nu este prevăzută expres în lege.

52. Reglementarea principiilor în legislația procesuală penală anterioară. Principiile fundamentale au fost codificate – pentru prima dată – în Codul de procedură penală din anul 1968 în cuprinsul art. 2-8^[3].

[1] M. BASARAB, *op. cit.*, p. 53-54.

[2] GR.GR. THEODORU, *op. cit.*, p. 75.

[3] Principiile erau următoarele: principiul legalității și al oficialității procesului penal (art. 2), principiul aflării adevărului (art. 3), principiul rolului activ (art. 4), principiul garantării

Cu toate că nu au avut o reglementare expresă în Codurile de procedură penală adoptate în anii 1864 și 1936, în doctrina acelor timpuri s-au exprimat diverse opinii privind existența și conținutului principiilor fundamentale ale procesului penal.

Astfel, Ioan Tanoviceanu^[1] considera ca fiind principii fundamentale următoarele: 1) principiul realității, în acest sens subliniind că, pentru ca justiția represivă să își poată realiza scopul său direct și indirect, trebuie să cunoască adevărul, tras din realitatea faptelor, iar nu din evaluarea lor apriorică și fictivă, deci adevărul material, real, iar nu cel formal, fictiv; 2) principiul libertății de convingere a judecătorilor; 3) principiul oralității; 4) principiul legalității; 5) principiul obligativității, care derivă tot din caracterul de ordine publică al normelor de procedură. Acest autor aprecia că toate principiile fundamentale au o importanță considerabilă atât în elaborarea legilor de procedură penală, cât și în interpretarea acestora.

Referiri la principiile fundamentale au făcut în doctrină și Ion Ionescu-Dolj^[2] și Traian Pop^[3].

53. Reglementarea principiilor în Codul de procedură penală în vigoare. În sistemul procesual penal actual, abordarea principiilor se face **prin raportarea lor la aplicarea legii procesuale penale, și nu la procesul penal**, ca activitate procesuală desfășurată de organele judiciare, cum era în codul anterior. Dacă în codul anterior reglementarea se referea la „Scopul și regulile de bază ale procesului penal”, în prezent, Titlul I din Partea generală a Codului de procedură penală conține referiri la „Principiile și limitele aplicării legii procesuale penale”. Potrivit art. 1 alin. (1) CPP, normele de procedură penală reglementează desfășurarea procesului penal și a altor proceduri judiciare în legătură cu o cauză penală.

Consecința constă în faptul că, întrucât raportarea principiilor nu se mai face la procesul penal în întregul său, ci la aplicarea legii procesuale penale, pot exista principii a căror aplicabilitate este posibilă **doar pentru unele faze procesuale penale**, de exemplu, prezumția de nevinovăție operează până la momentul la care hotărârea rămâne definitivă în condițiile legii, fără a mai fi viabilă și în faza punerii în executare a hotărârii judecătorești. Criteriul care atribuie calitatea de principiu nu mai este întinderea acestuia, ci mai mult **puterea sa normativă**.

Prin principii ale legii procesuale penale înțelegem implicit principii ale procesului penal, întrucât legea procesuală penală disciplinează desfășurarea procesului penal, de la debutul acestuia până la executarea hotărârii penale definitive.

De altfel, în doctrina veche se menționează faptul că „prin principii fundamentale **ale dreptului procesual penal sau ale procesului penal** înțelegem principiile care

libertății persoanei (art. 5), principiul respectării demnității umane (art. 5¹), principiul prezumției de nevinovăție (art. 5²), principiul garantării dreptului la apărare (art. 6), limba în care se desfășoară procesul penal (art. 7) și folosirea limbii oficiale prin interpret (art. 8).

^[1] I. TANOVICANU, *Tratat de drept și procedură penală, edițiunea a doua a Cursului de drept și procedură penală, revăzut și completat*, vol. IV, *Procedură penală, Partea I-a*, Tipografia „Curierul Judiciar”, București, 1924, p. 26-41.

^[2] I. IONESCU-DOLJ, *Curs de procedură penală română*, Ed. Librăriei Socec & Comp., București, 1926, p. 12-14.

^[3] TR. POP, *op. cit.*, vol. I, p. 299-347.

guvernează acest drept sau proces sau care stau la baza acestora. Pe ele se întemeiază sistemul dreptului procesual penal și organizarea procesului penal” (s.n.)^[1].

O altă semnificație a noii reglementări este și faptul că principiile **se referă la întreaga reglementare de natură procesuală penală**, indiferent de sorginea acesteia, Codul de procedură penală, inclusiv procedurile speciale cuprinse în acest cod, sau o altă reglementare specială.

În alcătuirea generală sub forma unui sistem a principiilor se observă deosebiri față de reglementarea anterioară, determinate în mare parte de noua concepție declarată de legiuitor la promovarea Codului de procedură penală actual, privind introducerea unor elemente de tipul procesului adversarial. Astfel, având în vedere noua poziție atribuită judecătorului, mai mult de arbitru în rezolvarea cauzei, și nu de participant activ, nu mai este reglementat rolul activ al organelor judiciare, inclusiv al judecătorului, legea limitându-se doar la procuror.

De asemenea, prin promovarea principiului oportunității, procurorul poate decide renunțarea la urmărirea penală sau poate încheia cu inculpatul un acord de recunoaștere a vinovăției, acte cu semnificație juridică deosebită în stingerea acțiunii penale.

Ca **scop**, normele de procedură penală urmăresc „asigurarea exercitării eficiente a atribuțiilor organelor judiciare cu garantarea drepturilor părților și ale celorlalți participanți în procesul penal astfel încât să fie respectate prevederile Constituției, ale tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, ale celorlalte reglementări ale Uniunii Europene în materie procesuală penală, precum și ale pactelor și tratatelor privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care România este parte” [art. 1 alin. (2) CPP].

Aplicarea în această idee a normelor procesuale penale semnifică efectuarea unei activități judiciare de bună calitate, cu respectarea exigențelor exercitării drepturilor procesuale ale părților și ale celorlalți participanți.

^[1] *Idem*, p. 298.

Capitolul al II-lea. Legalitatea procesului penal

54. Cadrul legal. Noțiune. Potrivit art. 2 CPP, procesul penal se desfășoară potrivit dispozițiilor prevăzute de lege, dispoziții care determină, totodată, și conținutul procesului, definit ca o activitate reglementată de lege. Principiul are un temei constituțional, constituind de fapt o **transpunere în domeniul judiciar a principiului general de drept al supremației legii**, fiind menționat, totodată, și în actele normative care reglementează domeniul judiciar: potrivit art. 1 alin. (3) și (5) din Constituție, România este stat de drept, respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor fiind obligatorii, iar în art. 2 alin. (1) teza I din Legea nr. 304/2022 privind organizarea judiciară se precizează că justiția se înfăptuiește de către judecători în numele legii.

Legalitatea este un principiu fundamental primar, care privește toate fazele procesului penal în structura reglementată de lege, cât și alte proceduri judiciare în legătură cu o cauză penală.

Principiul legalității are consacrare în majoritatea legislațiilor străine, de regulă chiar în legea fundamentală, Constituția^[1].

^[1] A se vedea, de exemplu: art. 7 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale: „Nicio pedeapsă fără lege. 1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul în care a fost săvârșită, nu constituia o infracțiune, potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii. 2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”; art. 49 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene: „Principiile legalității și proporționalității infracțiunilor și pedepselor. (1) Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia infracțiune potrivit dreptului intern sau dreptului internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai mare decât cea aplicabilă la momentul săvârșirii infracțiunii. În cazul în care, ulterior săvârșirii infracțiunii, legea prevede o pedeapsă mai ușoară, se aplică aceasta din urmă. (2) Prezentul articol nu aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane care s-a făcut vinovată de o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, era incriminată pe baza principiilor generale recunoscute de comunitatea națiunilor. (3) Pedepsele nu trebuie să fie disproporționate față de infracțiune”; art. 14 din Constituția Belgiei: „Nicio pedeapsă nu poate fi prevăzută sau aplicată decât în executarea legii”; art. 39 din Carta drepturilor și libertăților fundamentale a Cehiei: „Doar legea poate determina care acte constituie o infracțiune și ce pedeapsă sau alte restrângeri de drepturi ori amenzi pot fi impuse”; art. 103 din Constituția Germaniei: „(...) O faptă poate fi sancționată doar dacă constituie o încălcare a legii penale în vigoare la data când a fost săvârșită (...)”; art. 23 din Constituția Republicii Estonia: „Nimeni nu poate fi condamnat pentru o faptă nereglementată de legea penală la data când a fost săvârșită. Niciunei persoane nu trebuie să îi fie aplicată o pedeapsă mai severă decât cea prevăzută la data săvârșirii faptei. Dacă ulterior săvârșirii unei fapte penale legea prevede o sancțiune mai ușoară, aceasta va fi aplicată (...)”; art. 5 și art. 7 din Constituția Republicii Elene: „3. (...) Nicio persoană nu poate fi urmărită,

deținută, arestată sau într-un alt fel restrânsă, decât în momentul și modul prevăzute de lege”, respectiv „Nu există faptă penală și nici sancțiune corelativă, decât dacă la data comiterii faptei există o lege în vigoare care să le reglementeze. Sancțiunea nu poate fi niciodată mai severă decât cea prevăzută de legea în vigoare la data săvârșirii faptei (...)”; art. 9 și art. 25 din Constituția Spaniei: „(...) 3. Constituția garantează principiul legalității, ierarhia normelor juridice, publicitatea normelor, neretroactivitatea dispozițiilor sancționatorii nefavorabile sau restrictive de drepturi individuale, securitatea juridică, responsabilitatea și interdicerea arbitrariului în activitatea puterilor publice”, respectiv „Nimeni nu poate fi condamnat sau pedepsit pentru acțiuni sau omisiuni care, la data când s-au săvârșit, nu constituiau infracțiuni, delikte sau abateri administrative, potrivit legii în vigoare în acel moment”; art. 7 și art. 8 din Constituția Republicii Franceze, Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului: „Nimeni nu poate fi acuzat, arestat sau deținut, cu excepția cazurilor prevăzute de lege și potrivit formelor indicate de aceasta. Aceia care solicită, emit, execută sau urmăresc executarea unor ordine arbitrării trebuie să fie pedepsiți; dar orice cetățean somat sau reținut potrivit legii trebuie să se supună de îndată; el se face altfel vinovat prin rezistență”, respectiv „Legea nu trebuie să stabilească decât pedepse strict și evident necesare și nimeni nu poate fi pedepsit decât în temeiul unei legi elaborate și promulgate anterior faptei și care este aplicată potrivit legii”; art. 25 și art. 26 din Constituția Republicii Italiene: „(...) Nimeni nu poate fi pedepsit decât în temeiul unei legi intrate în vigoare înaintea comiterii faptei”, respectiv „(1) Extrădarea unui cetățean nu poate fi permisă dacă nu este prevăzută expres de către convențiile internaționale. (2) În niciun caz ea nu poate fi admisă pentru motive politice”; art. 12 din Constituția Republicii Cipru, Apendice D, partea a II-a, „Drepturi și libertăți fundamentale”: „(1) Nicio persoană nu poate fi condamnată pentru vreo faptă penală, în baza unei acțiuni sau omisiuni care la data săvârșirii nu constituia o încălcare a legii penale în vigoare; nicio persoană nu poate fi supusă unei sancțiuni mai severe decât cea prevăzută expres de lege la data săvârșirii faptei (...). (3) Nicio lege nu poate să prevadă o sancțiune neproportională cu gravitatea faptei (...)”; art. 31 din Constituția Republicii Lituania: „O persoană trebuie presupusă nevinovată până la probarea vinovăției și trebuie declarată vinovată de o instanță judecătorească conform procedurii stabilite de lege (...)”; art. 14 din Constituția Luxemburgului: „Nicio sancțiune nu poate fi prevăzută sau aplicată decât conform legii”; art. 57 din Constituția Republicii Ungare: „(...) (4) Nimeni nu poate fi declarat vinovat și sancționat pentru o faptă neincrimată de legea ungară la data săvârșirii (...)”; art. 39 din Constituția Maltei: „(...) (8) Nicio persoană nu poate fi considerată vinovată de săvârșirea unei infracțiuni, în baza unei acțiuni sau omisiuni, neconsiderată astfel la data când a avut loc, și nicio pedeapsă mai severă decât maximumul pedepsei prevăzute la data săvârșirii faptei nu poate fi aplicată”; art. 42 din Constituția Republicii Polone: „1. Doar o persoană care a comis o faptă interzisă de legea în vigoare la momentul săvârșirii și care este pasibilă de sancțiune poate fi ținută să răspundă din punct de vedere penal. Acest principiu nu împiedică sancționarea unei fapte care, la data comiterii, constituie infracțiune doar în sensul legislației internaționale”; art. 29 din Constituția Republicii Portugheze: „1. Nicio persoană nu poate fi condamnată de o lege penală, decât pentru o acțiune sau o omisiune sancționată de legea în vigoare; nicio persoană nu poate fi supusă unei măsuri de siguranță, decât pentru motive prevăzute de legea în vigoare. (...) 3. Nicio sancțiune și nicio măsură de siguranță nu poate fi impusă dacă nu este expres prevăzută de legea în vigoare. 4. Nu se poate aplica niciunei persoane o sancțiune sau o măsură de siguranță mai severă decât cea prevăzută la data săvârșirii faptei sau a actelor premergătoare. Legea penală mai

Chiar dacă în prezent legalitatea este prevăzută distinct de principiul obligativității (oficialității)^[1], care are o reglementare proprie în art. 7 CPP, conexiunea dintre cele două principii este evidentă: în înțelesul său, legalitatea presupune respectarea dispozițiilor legii procesuale penale în desfășurarea activităților procesuale, însă, pe de altă parte, se impune și obligația organelor judiciare de a îndeplini actele necesare desfășurării și finalizării procesului penal. Fără obligația organelor judiciare de a îndeplini **din oficiu** actele necesare declanșării și desfășurării procesului penal, atingerea scopului acestuia, și anume realizarea justiției penale, nu ar fi posibilă^[2].

Aceste principii au și alte dimensiuni, și anume inevitabilitatea și necesitatea procesului penal. Dacă sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege, acțiunea penală va fi pusă în mișcare și procesul penal se va desfășura fără a putea fi evitat prin voințe exterioare, cu excepția cazurilor prevăzute expres de lege.

Legalitatea constituie un principiu fundamental al statului de drept, conceput ca o contrapondere a arbitrarului în activitatea organelor statului, care trebuie să fie încadrată și reglementată prin norme juridice.

Conceptul de legalitate, ca principiu fundamental general al statului de drept, a evoluat continuu. Fiind o trăsătură esențială a sistemului inchizitorial, în accepțiunea sa inițială, legalitatea a fost concepută ca un principiu rigid, ce presupune simpla aplicare, chiar automată, a dreptului pozitiv; judecătorul se supunea legii, fără posibilitatea de interpretare.

Ulterior însă, în contradicție cu această abordare, s-a considerat că doar fixarea limitelor aplicării legii este deficitară, întrucât lasă posibilitatea judecătorului la arbitrar, contribuția sa devenind importantă. Cel care aplică legea face mai mult decât o operă

favorabilă se va aplica retroactiv”; art. 28 din Constituția Republicii Slovine: „Principiul legalității în legea penală. Nimeni nu poate fi sancționat pentru o faptă neprevăzută de legea penală sau pentru care nu este prevăzută o sancțiune la momentul săvârșirii. Faptele penale trebuie stabilite și sancțiunile corespunzătoare aplicate în conformitate cu legea în vigoare la data săvârșirii faptei, afară de o lege nouă mai favorabilă”; art. 49 și art. 50 din Constituția Republicii Slovice: „Legea stabilește toate infracțiunile, sancțiunile și măsurile restrictive, personale sau patrimoniale, ce se vor aplica făptuitorului, în fiecare caz”, respectiv „(6) Faptele penale și sancțiunile aplicabile se determină de legea penală în vigoare la data săvârșirii. Legea nouă se aplică doar dacă este mai favorabilă”; art. 8 din Constituția Finlandei: „Nimeni nu va putea fi găsit vinovat sau pedepsit pentru o faptă nesancționată de lege la data săvârșirii. Sancțiunea aplicabilă nu va putea fi mai severă decât cea prevăzută la data săvârșirii faptei”; art. 10 din Capitolul II din Constituția Suediei: „(1) Nicio pedeapsă sau altă sancțiune penală nu poate fi aplicată pentru o faptă neprevăzută de legea penală la data săvârșirii (...)”.

^[1] Art. 2 CPP 1968 era denumit „Legalitatea și oficialitatea procesului penal”: „(1) Procesul penal se desfășoară atât în cursul urmăririi penale cât și în cursul judecății, potrivit dispozițiilor prevăzute de lege. (2) Actele necesare desfășurării procesului penal se îndeplinesc din oficiu, afară de cazul când prin lege se dispune altfel”.

^[2] TR. POP, *op. cit.*, vol. I, p. 302.

de interpretare, reunind previziunea cu realitatea, recreând astfel norma potrivit nevoilor sale. În acest mod, statul instituționalizează puterea de aplicare a legii^[1].

Fără a fi prevăzut în mod expres în art. 7 din Convenția europeană a drepturilor omului care consacră legalitatea penală (în sensul că **nu este posibilă nicio pedeapsă fără lege**), având însă o consacrare implicită, este recunoscut **principiul interpretării stricte a legii**: legea trebuie să fie clară, acest fapt fiind util, întrucât se evită orice interpretare extensivă judiciară. Principiul legalității impune **interpretarea legii într-o manieră neextensivă**, întrucât ar fi inutil ca legea să stabilească incriminări exacte dacă ulterior, printr-o interpretare arbitrară sau analogă, judecătorii ar putea lărgi sfera de aplicare a textelor penale după dorința lor^[2].

Legalitatea procesului penal impune, așadar, ca legiuitorul să edicteze legi care să corespundă anumitor cerințe de calitate, adică acestea trebuie să fie **accesibile**^[3], să se caracterizeze prin **claritate, precizie și previzibilitate**^[4]. Principiul legalității presupune ca organele judiciare să acționeze în baza competenței pe care legiuitorul le-a stabilit-o, urmând să respecte atât dispozițiile de drept substanțial, cât și pe cele care reglementează procedura declanșării și desfășurării procesului penal.

Legalitatea nu poate fi limitată la înțelesul său formal, ca fiind doar ceea ce se înțelege prin opusul ilegalității. Înțelesul său s-ar reduce astfel la îndeplinirea în condițiile prevăzute de lege a actelor și activităților procesuale, în cazul constatării unor ilegalități acestea urmând a fi anulate.

Întrucât este în strânsă legătură cu principiul oficialității^[5], în înțelesul său, legalitatea impune organului judiciar competent obligația de a promova acțiunea penală ori de câte ori sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege, necesare pentru punerea în mișcare a acțiunii penale, independent de orice considerente care țin de oportunitate.

55. Limite. Principiul legalității cunoaște limitări, determinate în unele cazuri de excepțiile de la principiul obligativității, de exemplu, în cauzele în care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă, și nu din oficiu, în lipsa acesteia, organele de urmărire penală nu pot efectua cercetări pentru declanșarea ei. Este posibil ca, după dispariția cauzei care a afectat principiul legalității, acesta să poată opera din nou, dacă legea o permite (după încetarea cauzei de suspendare a urmăririi penale, aceasta este reluată, urmând a se efectua activitățile necesare rezolvării cauzei). Potrivit art. 7 alin. (3) CPP, „În cazurile prevăzute expres de lege, procurorul pune în mișcare și

^[1] Evoluția conceptului legalității influențează în mod determinant statutul judecătorului. Dacă, într-adevăr, judecătorul se supune numai legii, această „supunere” trebuie să fie una rigidă, strictă, fără posibilitate de apreciere? Ori se poate afirma că accentuarea tot mai mult a obligațiilor profesionale și ierarhice ale magistratului privilegiază mai mult calitatea de funcționar a acestuia în defavoarea statutului de independență? Pentru alte comentarii, a se vedea și V. PĂTULEA, *Tendențe de flexibilizare a principiului legalității*, în *Dreptul nr. 11/2005*, p. 64-71.

^[2] J.FR. RENUCCI, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, București, 2009, 314.

^[3] C.E.D.O., cauza *Sunday Times c. Regatului Unit (nr. 1)*, hot. din 26 aprilie 1979.

^[4] C.E.D.O., cauza *Rotaru c. României*, hot. din 4 mai 2000.

^[5] TR. POP, *op. cit.*, vol. I, p. 302.

exercită acțiunea penală după introducerea plângerii prealabile a persoanei vătămate sau după obținerea autorizării ori sesizării organului competent sau după îndeplinirea unei alte condiții prevăzută de lege”.

Opus principiului legalității este principiul oportunității, care „constă în latitudinea Ministerului Public de a pune în mișcare acțiunea penală sau a o omite sau chiar de a renunța la ea, pentru considerente de oportunitate (gravitatea redusă a faptei, interes public etc.)”^[1]. Legislația noastră procesuală penală prevede că, în cazurile și în condițiile prevăzute expres de lege, procurorul poate renunța la exercitarea acțiunii penale dacă, în raport cu elementele concrete ale cauzei, nu există un interes public în realizarea obiectului acesteia [art. 7 alin. (2) CPP].

Aplicarea legii trebuie să corespundă unor necesități, urmărindu-se, în plan general, asigurarea stabilității, ca o garanție a securității raporturilor juridice, cât și crearea premiselor acceptării în acest domeniu a schimbărilor sociale.

56. Corelația cu principiul legalității incriminării și a pedepsei. Principiilor legalității substanțiale a incriminării și sancțiunilor de drept penal (*nullum crimen sine lege* și *nulla poena sine lege*) le corespunde un alt principiu, de legalitate procesuală, și anume *nulla iustitia sine lege*, adică nu există justiție fără lege. Legalitatea în materie procesuală trebuie să asigure în final și respectarea legalității penale în ceea ce privește aplicarea sancțiunilor penale.

Principiul legalității incriminării și a pedepselor are o consacrare europeană: în art. 7 parag. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului, denumit „Nicio pedeapsă fără lege”, se precizează că nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau omisiune care, în momentul în care a săvârșit-o, nu constituie infracțiune, potrivit dreptului intern sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii. Acest text consacră adagiul *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, garanțiile oferite de prevederile art. 7 din Convenție constituind un element esențial al preempțiunii dreptului, care ocupă, totodată, un loc primordial în sistemul de protecție a drepturilor omului^[2]. De altfel, textul, în ceea ce privește legalitatea incriminării, are ca scop asigurarea unei protecții efective împotriva actelor cu caracter arbitrar pe parcursul soluționării cauzelor penale și aplicarea unor asemenea sancțiuni.

Potrivit practicii Curții Europene a Drepturilor Omului, orice persoană trebuie să știe, pornind de la normele juridice existente, luând în considerare și interpretarea care le este dată în jurisprudență, ce acte și omisiuni îi sunt interzise și sunt de natură să îi angajeze răspunderea penală^[3]. În cazul în care o acțiune sau omisiune este considerată infracțiune, judecătorul poate doar să constate elementele constitutive ale infracțiunii, nu are dreptul să le modifice într-un sens sau altul. Totodată, statul are

^[1] *Ibidem*.

^[2] C. BÎRSAN, *op. cit.*, p. 572.

^[3] C.E.D.O., cauzele *Kokkinakis c. Greciei*, hot. din 25 mai 1993, §52, *Dragotoniou și Militaru-Pidhorni c. României*, hot. din 24 mai 2007, §§33-38 (M. Of. nr. 420 din 23 iunie 2010), *Del Río Prada c. Spaniei*, hot. din 10 iulie 2012, §§48-63.

obligația să definească în termeni clari, fără echivoc, ceea ce constituie o infracțiune și să stabilească o distincție între dreptul penal și celelalte ramuri de drept.

Codul de procedură penală conține dispoziții care consacră acest principiu, cât și prevederi care garantează aplicarea lui. Prin aplicarea sancțiunilor procesuale penale se înlătură aplicarea actelor procesuale și actelor procedurale întocmite cu încălcarea legii, mergând chiar până la sancționarea, dacă este cazul, a celor vinovați de întocmirea lor. Instituția plângerii împotriva actelor și măsurilor de urmărire penală dispuse de organul de cercetare penală sau de procuror oferă garanții pentru respectarea legii^[1]. Existența căilor ordinare sau extraordinare de atac, precum și posibilitatea înlăturării unor nereguli pe perioada executării pedepsei^[2] constituie, de asemenea, mijloace pentru respectarea principiului legalității.

^[1] Potrivit art. 336 CPP, orice persoană poate face plângere împotriva măsurilor și actelor de urmărire penală, dacă prin acestea s-a adus o vătămare intereselor sale legitime. Plângerea se adresează procurorului care supraveghează activitatea organului de cercetare penală și se depune fie direct la acesta, fie la organul de cercetare penală. Introducerea plângerii nu suspendă aducerea la îndeplinire a măsurii sau a actului care formează obiectul plângerii.

^[2] Contestația la executare este mijlocul legal pentru înlăturarea unor nereguli pe perioada executării pedepsei.

Capitolul al III-lea. Separarea funcțiilor judiciare

57. Cadrul legal. Noțiune. Fără a fi consacrată în mod expres, separarea funcțiilor judiciare a stat la baza elaborării Codurilor de procedură penală din 1936^[1], precum și din 1968^[2]. Rolul instituirii exprese a acestui principiu constă în **necesitatea realizării unei delimitări riguroase între competențele funcționale ale organelor judiciare** care intervin în diferitele faze ale procesului penal.

Critica reglementării constă în faptul că legiuitorul s-a ocupat doar de delimitarea funcțiilor (atribuțiilor) organelor judiciare, fără a promova o reglementare din care să rezulte expres **separarea funcțiilor procesuale tradiționale**, exercitate oricum în cadrul procesului penal, și anume **funcția de acuzare, funcția de apărare și funcția de judecată**.

Funcția judiciară privește numai organele judiciare, prin intermediul acestora legiuitorul separă atribuțiile organelor judiciare implicate în soluționarea aceleiași cauze penale. În art. 3 CPP sunt indicate organele judiciare și funcțiile atribuite lor, detaliile privind exercitarea acestor funcții fiind prevăzute în cea mai mare parte în reglementarea din cod privind competențele lor.

Funcțiile procesuale privesc direcțiile majore în care se îndreaptă și se desfășoară activitățile procesuale și sunt exercitate drepturile subiecților procesuali în procesul penal; după poziționarea lor față de exercitarea acțiunii penale și tragerea la răspundere penală, aceștia pot fi cuprinși în exercițiul funcției de acuzare, de apărare sau de judecată. O reglementare expresă în acest sens ar fi impus existența unor norme care să permită exercitarea separată a acestor funcții și, totodată, să garanteze finalizarea lor. Cadrul procesual actual nu susține pe deplin această separație, astfel, procurorul care inițiază declanșarea procesului penal și reprezintă acuzarea are și obligații privind asigurarea apărării: potrivit art. 5 alin. (2) CPP, procurorul are obligația de a administra probe nu numai în acuzare, dar și în apărarea suspectului sau inculpatului. Totodată, această reglementare nu concordă cu exercitarea separată a funcției de apărare, care trebuie exercitată de inculpat în contextul procesual al exercitării dreptului la apărare, inclusiv prin asistența juridică asigurată de avocat.

58. Funcțiile judiciare și exercitarea acestora. În Codul de procedură penală în vigoare, legiuitorul a reglementat expres principiul separării funcțiilor judiciare în art. 3. Potrivit alin. (1), în procesul penal se exercită următoarele funcții judiciare:

- a) funcția de urmărire penală;
- b) funcția de dispoziție asupra drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei în faza de urmărire penală;
- c) funcția de verificare a legalității trimiterii ori netrimiterii în judecată;
- d) funcția de judecată.

[1] TR. POP, *op. cit.*, vol. I, p. 110-114.

[2] V. DONGOROV și colab., *op. cit.*, vol. V, p. 99-102.

Odată enunțate funcțiile judiciare, legiuitorul a stabilit și o serie de **incompatibilități**, pentru a evita cumulul mai multor funcții judiciare în cadrul aceleiași proces penal. Astfel, potrivit alin. (3) al art. 3 CPP, în desfășurarea aceleiași proces penal, exercitarea unei funcții judiciare este incompatibilă cu exercitarea unei alte funcții judiciare, cu excepția celei de verificare a legalității trimiterii ori netrimiterii în judecată, care este compatibilă cu funcția de judecată [mai puțin însă când se dispune începerea judecării potrivit art. 341 alin. (7) pct. 2 lit. c) CPP].

Separarea funcțiilor judiciare se examinează întotdeauna în cadrul aceleiași proces penal și privește organele judiciare.

Funcția de urmărire penală privește în general realizarea obiectului urmăririi penale, așa cum este prevăzut în art. 285 CPP. Este exercitată de către **procuror și organele de cercetare penală**, care au obligația de a strânge prin procedeele probatorii prevăzute de lege probele necesare pentru a se constata dacă există sau nu temeiuri de trimitere în judecată. În exercitarea acestei funcții se dispun acte de urmărire penală, pot fi luate măsuri procesuale.

Deosebit de funcția de urmărire penală care are ca obiectiv rezolvarea raportului de drept penal, **funcția de dispoziție asupra drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei** exercitată tot în cadrul urmăririi penale aparține în principal **judecătorului de drepturi și libertăți**, care dispune, potrivit art. 53 CPP, asupra actelor și măsurilor care restrâng drepturile și libertățile fundamentale ale subiecților procesuali (luarea unor măsuri procesuale, încuviințarea sau autorizarea unor procedee probatorii etc.). Întrucât separarea funcțiilor judiciare nu are caracter absolut, prin excepție, această funcție poate fi exercitată și de **organele de urmărire penală**, de exemplu, procurorul, cât și organul de cercetare penală având competența să dispună reținerea, ca măsură preventivă privativă de libertate.

O reglementare complexă cuprinde competențele **judecătorului de cameră preliminară** în exercitarea **funcției de verificare a legalității actelor prin care procurorul soluționează cauza**. Astfel, potrivit art. 3 alin. (6) CPP, judecătorului de cameră preliminară îi sunt atribuite două funcții distincte, însă de aceeași natură: să verifice legalitatea actului de trimitere în judecată și a probelor pe care acesta se bazează, respectiv să verifice legalitatea soluțiilor de netrimiterie în judecată.

În prima ipoteză, verificarea se va face în procedura camerei preliminare, reglementată în art. 342 și urm. CPP, iar verificarea soluțiilor de netrimiterie în judecată potrivit procedurii prevăzute de art. 341 CPP. Competențele judecătorului de cameră preliminară au fost extinse și asupra altor acte ale procurorului, și anume reluarea urmăririi penale în urma redeschiderii acesteia, conform art. 335 alin. (4) CPP, respectiv confirmarea ordonanței prin care s-a dispus renunțarea la urmărirea penală, conform procedurii prevăzute la art. 318 alin. (12)-(16) CPP.

Funcția de judecată se exercită **exclusiv de instanță**, în sensul de complet de judecată legal învestit și constituit, care înfăptuiește actul jurisdicțional, concretizat printr-o hotărâre penală definitivă, care dobândește, în condițiile legii, autoritate de lucru judecat.

59. Incompatibilitatea, criteriu al asigurării separației funcțiilor judiciare. Întrucât, potrivit art. 3 alin. (3) CPP, exercitarea unei funcții judiciare este incompatibilă cu

exercitarea unei alte funcții judiciare, cu excepția cazurilor prevăzute de lege, rezultă că invocarea incompatibilității constituie remediul procesual al nerespectării separației funcțiilor procesuale. În intenția inițială a legiuitorului, separația funcțiilor judiciare a fost concepută ca un principiu în aplicarea căruia să nu existe excepții, separația având astfel efecte totale. Întrucât respectarea în această formă a principiului putea determina dificultăți în activitatea organelor judiciare, legiuitorul a permis unele **excepții** de la regulă.

Astfel, a instituit o derogare de la interdicția cumulului de funcții, stipulând în art. 3 alin. (3) CPP faptul că **funcția de verificare a legalității trimiterii ori netrimiterii în judecată este compatibilă cu funcția de judecată**. În acest context legislativ, a fost acceptat faptul ca judecătorul care cenzurează cauza în camera preliminară să fie același cu acela care va efectua judecata propriu-zisă a acesteia.

Această reglementare a fost nuanțată însă de Curtea Constituțională printr-o decizie prin care a considerat că „judecătorul care dispune începerea judecării, în baza art. 341 alin. (7) pct. 2 lit. c) CPP, este incompatibil să exercite și funcția de judecată, în caz contrar încălcându-se art. 21 alin. (3) din Constituție referitor la dreptul la un proces echitabil și art. 124 alin. (2) din Legea fundamentală potrivit căruia justiția este unică, imparțială și egală pentru toți”. Pentru aceste motive, Curtea a constatat că prevederile art. 3 alin. (3) teza a II-a CPP sunt neconstituționale cu privire la soluția legislativă conform căreia exercitarea funcției de judecată este compatibilă cu funcția de verificare a legalității netrimiterii în judecată^[1].

Prin O.U.G. nr. 18/2016^[2], dispozițiile art. 3 alin. (3) CPP au fost completate în acest sens, la formularea anterioară – care nu excludea compatibilitatea funcției de verificare a legalității cu funcția de judecată – adăugându-se precizarea „mai puțin când se dispune începerea judecării conform art. 341 alin. (7) pct. 2 lit. c)”.

Principiul separării funcțiilor judiciare are și o consacrare în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, în soluțiile pronunțate privind înțelesul noțiunii de proces echitabil, conform art. 6 parag. 1 din Convenție, în analiza noțiunii de tribunal imparțial^[3]. Astfel, în legătură cu noțiunea de **imparțialitate**, Curtea a constatat că nu poate fi reținută imparțialitatea obiectivă a judecătorului care, în aceeași cauză, a exercitat succesiv atât funcția de instrucție, cât și funcția de judecată^[4], precum și a

[1] A se vedea C.C.R., dec. nr. 552/2015 (M. Of. nr. 707 din 21 septembrie 2015).

[2] M. Of. nr. 389 din 23 mai 2016.

[3] C.E.D.O., cauzele *Piersack c. Belgiei*, hot. din 1 octombrie 1982, §§28-32, *Hauschildt c. Danemarcei*, hot. din 24 mai 1989, §§46-48, *Bulut c. Austriei*, hot. din 22 februarie 1996, §31.

[4] C.E.D.O., cauza *De Cubber c. Belgiei*, hot. din 26 octombrie 1984, §§24-30. În cauză, unul dintre judecătorii care compuneau completul efectuase anterior o serie de acte în calitate de judecător de instrucție (*investigating judge*), aflat în subordinea procurorului general, printre care solicitase arestarea preventivă și luase mai multe declarații inculpatului. Curtea a reținut că acesta nu întrunește cerințele de imparțialitate obiectivă impuse de exigențele art. 6 parag. 1 din Convenție, considerând, pe de o parte, că ar putea avea deja formată o opinie cu privire la vinovăția inculpatului, iar, pe de altă parte, nu poate fi chemat a analiza legalitatea actelor și măsurilor pe care el însuși le dispusese anterior față de inculpat, în

judecătorului care a exercitat funcția de judecată după ce anterior exercitase funcția de dispoziție asupra drepturilor și libertăților fundamentale ale inculpatului și funcția de verificare a legalității și temeiniciei trimiterii în judecată^[1].

Separarea funcțiilor nu determină o specializare a judecătorilor, aceștia aparțin aceleiași instanțe, astfel că, în cauze diferite sau chiar în aceeași cauză, dacă nu sunt incompatibilități, același judecător poate exercita mai multe funcții judiciare.

calitate de judecător de instrucție. A se vedea S. TRECHSEL, S.J. SUMMERS, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2005, p. 69-70.

^[1] Com.E.D.O., cauza *Ben Yaacoub c. Belgiei*, dec. din 4 mai 1983. Judecătorul care pronunțase hotărârea de condamnare participase anterior în cauză în calitate de judecător de cameră de consiliu (*chambre du conseil*), ocazie cu care a confirmat mandatul de arestare preventivă emis pe numele inculpatului, a prelungit durata arestării preventive și în final a dispus trimiterea în judecată a acestuia, considerând că există suficiente probe în dovedirea vinovăției sale. Totodată, în etapele anterioare trimiterii în judecată, judecătorul a refuzat punerea în libertate a inculpatului, reținând, de asemenea, că există probe suficiente cu privire la vinovăția acestuia. A se vedea S. TRECHSEL, S.J. SUMMERS, *op. cit.*, p. 72.